

**TÜRK KÜLTÜRÜNDE “DELİLER” VE BUNLARIN DEDE KORKUT
OĞUZNÂMELERİNE YANSIMASI***
**THE CRAZIES IN TURKISH CULTURE AND THEIR REFLECTION TO
OGUZNAMES OF DEDE KORKUT**

Salih DEMİRBİLEK*

Yiğitin delüsü makbul olur.

(Hamza-nâme, IV.-XV.yy)

Kimse seni övmezse sen kendini öv!

(Erasmus (1469-1536), Deliliğe Övgü)

Öz

Bu çalışmada kültürümüzdeki deli tipi kısaca ele alındıktan sonra, Dede Korkut hikâyelerindeki deli tipleri ve bunların Osmanlı akıncılarından delilerle olan bağlantısı üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Deli, Dede Korkut Kitabı, Akıncılar, Alperen

Abstract

In this study, after briefly discussed the type of crazy in our culture, crazy types in the Stories of Dede Korkut and their connections with crazy from Ottoman raiders are focused on.

Keywords: Crazy, Stories of Dede Korkut, Raiders, Combatant

Giriş

Türk Dil Kurumunun yayınladığı Türkçe Sözlük'te deli¹ sözcüğü:

“Deli sf. 1. Aklını yetirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun. 2. Coşkun, azgın: “Bu deli öfkeyi kime veya nelere, bir namlu gibi, çevireceğini bilemiyordu.” – T.Buğra. 3. mec. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın: “Ben delinin biriyim, ateşe girerim.” –F.R.Atay. 4. mec. Bir şeye, bir kimseye aşırı derecede düşkün: Kitap delisi, oyun delisi, sinema delisi” (TS 2005: 489). biçiminde tanımlanmıştır. Türkçe Sözlük'ün temel kaynaklarından başta Ş. Sami'nin Kamus-ı Türki'si olmak üzere

* VIII. Milletleraras, Türk Halk Kültürü Kongresi (21-24 Kasım 2011)nde sunulmu tur.

* Yrd. Doç. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyat, Bölümü, Samsun. salihd@omu.edu.tr

¹ Metinde Dede Korkut Kitabından alınan örnekler şu esere aittir: Tezcan, Semih ó Boeschoten, Hendrik (2001), Dede Korkut O uznameleri, 2. Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

belli başlı Osmanlı lugatlerinde de sözcük için aşağı yukarı aynı anlamlarla karşılaşırız.

Kamus-ı Türkî: “*Deli (Tk. Tilbe) 1. Akıl ve şuuru yerinde olmayan, çılgın, mecnun, divane, meczup, muhtellü’ş-şu’Ur. 2. Azgın, kavil ve filinde peroâsız. 3. Düşkün, müptelâ, bir şeye lüzumundan ziyade muhabbet ve iptilâ hâsıl eden: Kitap, av, oyun delisi. 4. Her şeyin yabanîsi, terbiyesizi, sert ve muzırrı*” (KT 2010: 240).

Deli sözcüğü, Lügat-i Nâcî (LN 2009), Müntahabât- Lügât-ı Osmâniyye (MLO 2009), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Devellioğlu 1984) ve Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü (Eren 1999)’nde madde başı olarak yer almaz.

“Kut” gibi, “akı” gibi “deli” sözcüğünün kaynağı da bazı kaynaklarda Türkçe asıllı bazı kaynaklarda ise Arapça asıllı olarak gösterilmiştir. Sözcüğü Türkçe asıllı kabul edenler “télwe/ télbe / tilbe” biçimini; Arapça asıllı olduğunu kabul edenler ise “delil (öncü anlamında)” biçimini kök olarak kabul etmişlerdir. Gülensoy, sözcüğün Orta Türkçe metinlerinde telü ~ telwe (tĆlwe) biçimlerine rastlandığını söyler (Gülensoy 2007: 274). Andreas Tietze -Clausen’i kaynak göstererek- sözcüğün arkaik biçiminin < ET tĆlve (Tietze 2002: 584) olduğunu kaydetmesine karşılık Gülensoy -Talat Tekin’i kaynak göstererek- < télü biçimi kayıtlıdır (Gülensoy 2007: 274). Nişanyan sözcüğün VIII yy. Uygur metinlerinde télwe / tefle; XI. yy. metinlerinde telü; XIV. yydan itibaren ise delü biçiminde olduğunu belirtmektedir (Sevenyan 2002: 115).

Deli sözcüğüne ilk olarak tĆlve biçimiyle Eski Uygur metinlerinde rastlanılır (Clausen 1972: 493). Karahanlı sahasında sözcük ve türevleri şunlardır:

“telbe: Deli, mecnun. (KT, krş. Telwe, tilbe);

telü: Ahmak (DLT III);

telwe: Deli (DLT I, KT, krş. telbe); telwelik: Delilik, cinnet (KT)” (Üşenmez 2010: 280-281).

Türkiye Türkçesinde deli sözcüğüne karşılık Azerbaycan Türkçesinde *dâli*; Başkurt Türkçesinde: *divana, tili*; Kazak Türkçesinde: *delkuli, dâlduv, jındı*; Kırgız Türkçesinde: *deli, delbe*; Özbek Türkçesinde: *telbâ, cini*; Tatar Türkçesinde: *tili, divana*; Türkmen Türkçesinde: *d li*; Uygur Türkçesinde: *dâlli, tâlvâ* biçimleri kullanılmaktadır (KTLS I 1992: 156-157).

Türkçe Sözlük’te ilk olarak verilen anlam olan: “*Aklını yetirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun*” daha çok divan edebiyatımızda kullanılmıştır. Bu edebiyatımızın kahramanlardan biri de Mecnun adıyla bilinen Kays’tır. “*Divân edebiyatında aşık, sevgilinin zincir gibi saçlarıyla bağlanmış bir deliyi andırır. Çünkü deliler iyileşinceye dek zincir ile bağlanır. Delinin ne yaptığını bilmiyor oluşu da aşığın haline uygun düşer. Aşığın delirmesi için birçok neden bulunabilir. Divâne, mecnûn, şeydâ, şûrîde, vâlih gibi eş anlamlıları da kullanılan deli yaptığı işin sonucunu düşünemez. Deliye sır emanet edilmemesi, hilekâr sevgiliyle boy ölçüşmeye kalkmanın delilik olduğu, Kays’ın da delirmiş oluşu ve bu nedenle mecnûn diye anılması vs. hep divân edebiyatında deli imajıyla birlikte anılmıştır...*”

İyd-i vaslın rûze-i hecrinle fark etmez gönül

Devr-i hüsnün her günü divâneye bayramdır (Halet Efendi)

Aslı yok sözleri Mecnûn söyler

Sorma her bir deliden uslu haber (Sünbülzâde Vehbi)" (Pala 1995: 135-136)

Türkçe Sözlük'te deli sözcüğü için verilen ilk anlam: "Aklını yetirmiş olan, akli dengesi bozulmuş olan, mecnun" anonim halk edebiyatı ürünlerinden fıkralara da konu olmuştur. Deli fıkraları anonim halk edebiyatımızın zengin mahsullerindedir. Bu fıkralarda deli/delilik bir mizah unsuru olarak görülmüş, hatta normal düzene bir başkaldırı olarak algılanıp takdir dahi görmüştür.

Türk sözlü ürünlerinde deli ile ilgili pek çok örnek vardır (Kocakaplan 2004: 19). "Deliye her gün bayram, deliyle acemi birdir, deliye oyna demişler ortalığı yıkmuş, deli deliyi görünce değneğini saklarmış..." şeklindeki atasözleri; "Delinin zoruna bakmak, deli olmak, deliye dönmek, deli divane olmak, deli gömleği giymek, deli saçması..." şeklindeki deyimler; "Delikanlı, delidolu, delişişek, delibaş, delişmen, deli divane, deli gönül..." şeklindeki kalıp sözler bu tipin sosyal hayattaki görünümünü yansıttasının dışında Türkçenin anlatım gücünü ve zenginliğini de gösteren unsurlardır. Sadece yazı dilinde değil sözlü / konuşma dilinde de deli ile ilgili pek çok deyişe rastlarız. Örneğin Anadolu ağızlarından derlenmiş deli ile ilgili birkaç atasözü: "Deliden deli, tavuktan piliç olur; Deliden veli, veliden deli olur; Deli gelmeden yeli gelir; Deli kul neylesin canı, akıllı kul neylesin malı; Delinin ipiyle kuyuya inilmez; Delinin ununu Allah öğütür..." (BAD I: 88-90). Yine Anadolu ağızlarından derlenmiş deli ile ilgili birkaç deyim: "Deli çeşme, delinin aklına taş getirmek, deliye geçit yoklatmak, deli misin destarlı mısın?..." (BAD I 2004: 284-285).

Sözcüğün "mec. Davranışları aşırı ve taşkın olan (kimse), çılgın: "Ben delinin biriyim, ateşe girerim." -F.R.Atay." anlamı ise genellikle halk edebiyatı anlatılarında ve alp /alperen tipi anlatımında kullanılmıştır. Bu anlamda Köroğlu'nun 777 Delisi, Dede Korkut'un Deli Dumrul, Deli Karçar ve Deli Dünder'ı, Karagöz'ün Tuzsuz Deli Bekir'i ilk akla gelen örneklerdir. Ömer Seyfettin'in Başını Vermeyen Şehid hikâyesindeki Deli Mehmed, Deli Hüsrev ile günümüz popüler dizilerinden Kurtlar Vadisi dizisindeki Deli Hikmet portrelerinde de bu tip resmedilmektedir.

Bu tipin ilk örnekleri destanlardaki "alp" in karşılığıdır. Oğuz Kağan, Alp Er Tonga bu tipin bilinen ilk örnekleridirler. F.Köprülü, bu tipin, sözlü kültürümüzde eski yaşantının tabii bir sonucu olarak teşekkül ettiğini söylemektedir: "Türklerin geniş Asya bozkırlarında çok eski zamanlardan beri geçirdikleri çetin ve mücadeleci hayat şartları, kahramanlık ve cengâverlik ananelerinin Türk hayatında yerleşmesinde büyük âmil olmuştur" (Köprülü 2006: 372).

Benzer düşünceleri sanat tarihçisi Emel Esin de dile getirmektedir: "Proto-Türk ve erken Türk sanatının üslubu tamamen hamasidir. Eski Türk dini ve terbiyesi, kahramanlığa özel bir değer atfediyor. Bu vasfı her faziletten üstün tutuyordu. Bu dünya görüşü, erken Türklerin hayat ötesi hakkındaki kavramlarında belirir. Her şahıs, hayatta düşmanlarına galip geldiği ölçüde öbür dünyada muazzez olmaya aday sayılırdı. Alplerin ganimet sayesinde edindiği her ganimet, esirler, atlar, gökyüzündeki hayatında da, onun malı sayılırdı. Hatta belki de, öldürdüğü düşmanlarının balbal şeklinde kendisine öbür dünyada hizmete mahkûm olduğu fikri mevcuttu" (Esin 2006: 266).

Abdullah Turhal Alpleri genel olarak şöyle tasvir etmektedir: "Eski Orta Asya Türk devletlerinden beri süregelen bir gelenek uyarınca kahramanlar ve cesur savaşçılar, yani alpler, görünüşlerini diğer askerlerden farklı bir biçimde giyinerek ve çeşitli hayvan post veya tüyleriyle süsleyerek farklılaştırırlardı. Alpler için gereken özellikler 'muhkem yürek, bazı kuvveti, iyi bir at, hususi bir libas, yay, iyi bir kılıç, sünü, yâr-i muvafik'ti" (Turhal 2011: 40-41).

İlk islami dönemle birlikte alp tipi İslami bir kisveye büründürülerek *alperen* tipi ortaya çıkmıştır. Bunda asker ocağının *peygamber ocağı* sayılması da etken olmuştur.

Osmanlı döneminde ise durum biraz daha farklıdır. Deli sözcüğü aynı zamanda askeri bir terminolojidir. Deliler, Osmanlıda akıncıların kolundan biri idiler. Sadece Türklerden değil, diğer Osmanlı teb'asından da seçiliyordu. Yeniçeri Ocağı kendilerini nasıl Hacı Bektaş'tan el almış, ona mensup bilirse; Deliler'de kendilerine Hz. Ömer'i pîr olarak kabul etmişlerdir. "*Deliler, her birine 'bayrak' denilen elli altmış kişilik ocaklara ayrılırlardı. Birkaç bayrak birleştirilerek bir delibaşının emrine verilirdi. Delibaşının emrinde gönüllü ağası, bölük ağası unvanlarını taşıyan daha küçük rütbeli deli zâbitleri vardı. Deli askeri olmak isteyen bir genç önce 'zobu' adıyla ocak ağalarının birinin yanına verilip yetiştirilir, burada ocağın usul ve kaidelerini öğrenirdi. Kendini ispatladıktan sonra din ve devlete hizmet edeceğine, hiçbir kavgadan geri dönmeyeceğine dair söz verirdi. Daha sonra törenle başına deli kalpağı giydirilir ve 'ağa çırağı' olarak deftere kaydedilirdi. Sırası gelen genç ağalığa geçer, hatta delibaşlılığa bile yükselirdi. Verdiği sözü tutmayan, ocak kurallarına uygun hareket etmeyen deli, başından kalpağı alınıp keçe külah giydirilerek teşhir edildikten sonra ocaktan kovulurdu"* (Özcan 1994: 133). İbn Kemâl'den nakille Deliler: "*Sefere ordunun önünde giderler, savaş sırasında gözlerini budaktan sakınmayarak düşman saflarını yarar, taburlarını deler, canlı esirler alarak onlardan düşman hakkında bilgi edinilmesini sağlarlardı.*" (Özcan 1994: 132-133). Bu ocağın XVII yy. da bozulduğu, pek çok celali isyanında başı çektiği, halka zulm ettiği bu yüzden öldürülmelerinin câiz olduğu yolunda ferman çıkartılmıştır (Özcan 1994: 133-134). Dede Korkut'un yazıya geçirildiği dönemde Deliler altın çağını yaşıyordu.

Osmanlı dönemi metinlerinin sözlüğü konumundaki Tarama Sözlüğü'nde deli için verilen "*Zorlu, azgın, korkunç surette*" (TarS II 1965:1066) anlamları bu dönemde gücünü fayda için değil; zarar için kullanan bir tipi tasvir etmektedir.

Dede Korkut Oğuznamelerinde Deliler

Mehmet Kaplan'ın Dede Korkut Oğuznamelerine bakış açısı bizim bu eserden istifademizi arttırmaktadır: "*İslâmiyet'i X. yy.da kabul eden Türklerin XIV.yy.da hâlâ eski ruhlarını muhafaza ettiklerinin en büyük delili Dede Korkut Kitabıdır.*" (Kaplan 2004: 24). Oğuzların eski kültürünü anlatan iki temel metin elimizde mevcuttur: Divanu Lugatî't- Türk ve Dede Korkut Oğuznameleri.

Dede Korkut Oğuznamelerinde geçen deliler ile ilgili bir çalışma yapan İsa Kocakaplan, bu çalışmasında alp tipinden alperen tipine geçişi Dede Korkut Oğuznamelerinde geçen deli tipleriyle izah etmektedir (Kocakaplan 2004: 18-24).

Türkiyede Dede Korkut naşirleri deli sözcüğüne eserlerinin sözlük kısımlarında şu manaları vermişlerdir:

Gökyay: deli "*Gözü-pek, kahraman, korkusuz; azgın, azman; düşüncesiz; vahşi; yabani terbiye edilmemiş*" (Gökyay 2004: 193).

Ergin: delü "*deli, deli dolu, yaman, cesur*" (Ergin II 2009: 80).

Özsoy: delü "*deli, deli dolu, yaman, cesur*" (Özsoy 2006: 368)

Kaçalin'in eserinin 'Sözlükçük' kısmında yok (Kaçalin 2006).

Oğuznamelerdeki Begil oğlu Ermen boyunda Segrek'in büyümesi anlatılırken "alp, deli, yiğit" sözcükleri peşpeşe kullanılarak metinde yukarıda verilen anlamların her biri adeta birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır.

(D) Meger, hânım, Uşun Kocanın kiçi oğlu Segrek eyü bahâdur, alp, delü yiğit kopdı. (130a/6-7, s.168)

Dede Korkut'un başlıca delisi Deli Dumrul'dur. Mehmet Kaplan, bu hikaye için: "Deli Dumrul Hikâyesi, beşerî ve maddî kuvvetin ilâhî ve manevî kuvvet karşısında mağlup oluşunu anlatır." (Kaplan 2004: 24) demektedir. Böylece bu hikaye aynı zamanda bize alplikten alperenliğe geçilme biçimini de sunar. Alp'in önünde diz çöküp, itaat edeceği yegâne güç Allah'tır.

Yukarıda Osmanlı döneminde savaşta Delilerin büyük yararlılık gösterdiği; barışta ise halkın başına bela oldukları dile getirilmişti. Tarihi kaynaklardan öğrendiğimize göre Celali isyanları içerisinde Deliler de yer almaktaydı. Halk bunlardan yaka çırpıyordu. Deli Dumrul, adetâ halkın başına bela olan bir deliyi resm etmektedir:

(D) Meger hânım Oguzda Duha Koca oğlu Deli Domrul dërleridi bir er var idi. Bir kuru çayun üzerine bir köpri yapdurmuşıdı. Geçeninden otuz üç akça alurıdı, geçmeyeninden döge döge kırk akça alurıdı. Bunu néçün böyle éderidi? Anuççünki "Menden deli menden güçlü er varımdur ki çıka menümile savaşa!" dëridi. "Menüm erligüm, bahâdurligüm cılasunligüm, yiğitligüm Rûma, Şâma géde çavolana" dëridi. (79b/1-8, s.115)

Begil Oğlu Ermen boyundaki Egrek de Deli Dumrul gibi aynı davranışları sergilemektedir:

(D) Oguz zemânında Uşun Koca dërler bir kişi varıdı. 'Ömrinde iki olı varıdı. Ulu oğlunun adı Egrek idi, bahâdur, delü yahşı yiğit idi. Bayındır Hânun dîvânına kaçan istese varur gelüridi. Begler begi olan Kazan dîvânında buña héç kapu baca yogıdı. Begleri basub Kazan örinde otururıdı. Kimseye iltifât eylemezidi (128b/11-13, 129a/1-4, s. 167)

Benzer bir başka deli ise Bamsı Baryek hikâyesindeki Deli Karçar'dır. Deli Karçar da yoldaşları ile gününü gün eden biri olarak resmedilmiştir:

(V) "Delü Karçar dahı ağban < > evin ağ otagın kara yerün üstine kurdurmuş idi. Yoldaşları ile puta atub otururıdı." (72a/1-2, s.221)

(D) "Meger sultânım, Delü Karçar dahı, ağ ban évini ağ otagını kara yerün üzerine kurdurmuş idi. Yoldaşlar ile buta atub otururıdı." (43a/12-13, 43b/1, s.74)

Deli Karçar duygusuzdur, acımasızdır:

(V) "Ogul, ol kızun bir delü kardaşı vardur, kız dileyü varanı öldürür. Adına Deli Karçar dërler." (71b/5-6, s.220)

(D) "Ay ogul, Banı Çiçegün bir deli kardaşı vardur, adına Delü Karçar dërler, kız dileyeni öldürür." (42b/8-10, s. 74)

(V) Dede Korkut eydür: "Yârenler, çünkim beni 'Varsun' dërsüz, bilürsüz kim ol [-] Delü Karçar kız dileyeni öldürür..." (71b/10-11, s. 220)

(D) *Dede Korkut eydür: Yârenler, çünkü meni gönderürsüz, bilürsüz kim Deli Karçar kız kardaşını dileyeni öldürür...*" (43a/3-4, s.74)

"Kara kalpaklar'ın ve Kazak-Kırgızların Alpamış yahut Alpamsı, Başkurtlar'ın Alpamış yahut Alpamşa adlı hikâyeleri Dede Korkut'daki Bamsı Beyrek hikâyesinin coğrafi mintikalara, şu ve ya bu kabilenin yabancı komşu kavimlerle mücadelelerine ait sakladıkları hâtıralara göre işlenmiş varyantlarıdır." (İnan 1987: 179). Bu destanda kahramanlardan *Karacan* karakteri *Deli Karçar*'ı hatırlatmaktadır (İnan 1987: 180).

Bu iki olumsuz deli tipine karşılık olumlu olarak resmedilmiş tipler de vardır. Bunlar özellikle her hikayenin sonunda imdada koşan kalın Oğuz beyleri /alperenleri /delileridir. Bunların içinde her hikayede Deli olarak alenen belirtilen tek kahraman ise *Deli Dunder* / *Deli Tunder*'dir.

Salur Kazanın évinin yağmalandığı boy'dan:

(V) *Demür Kapu Derbendin tepüp yıkan, altmış dutam gönderinde er böğürden Kazan gibi pehlevânı üç gez atından yıkan Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder yétدی, "çal kılıcuñ hânım Kazan, yétدüm!" déدی* (90a/5-7, s.253)

(D) *Demür Kapu Dervendindeki Demür kapuyı depüb alan, altmış tutam ala gönderiniñ uçında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunda(r) çapar yétدی, "çal kılıcuñ agam Kazan, yétدüm!" déدی* (32a/16, s.63)

Kazan Beg Oğlu Uruz Begün tutsak olduğu boy'dan:

(V) *Demür Kapu Devrendin tepüp yıkan, altmış dutam ala gönderiniñ ucında er böğürden Kıyan Selcük oğlu Delü Dunder çapar yétدی, "çal kılıcuñ agam Kazan, yétدüm!" déدی* (98b/9-11, s. 270-271)

(D) *Demür Kapu Derven(din)deki Demür kapuyı kapub alan, altmış tutam ala gönderiniñ uçında er böğürden Kazan gibi pehlevânı bir savaşıda üç kere atdan yıkan Kıyan Selcük oğlu Delü Tunder çapar yétدی, "çal kılıcuñ agam Kazan, yétدüm!" déدی* (77a/3-9, s. 112)

Deli Dunder, hikâyelerde sağ taraftan; *Kara Budak* ise sol taraftan saldırmaktadır. Hikâyelerde *Deli Evren*, *Deli Budak* şeklindeki unvan kullanımları ise sık değildir. *Deli Dunder*'ın babası *Kıyan Selcük Basat*'ın elinde telef olmuştur:

(D) *Ag sakallu Aruz Kocaya kan kusdurdu. Oğlu Kıyan Selcükün ödi yarıldı.* (111a/1-2, s.148)

(D) *Meydân yüzinde kardaşuñ Kıyan Selcük ödi sındı cân vérdi* (113a/1-2, s.149)

Deli Dunder, *Kazılık Koca Oğlu Yegenek* boy'unda kafirle baş edemeyip geri dönmüştür:

(V) *Kıyan Selcük oğlu Deli Dunder yerinden duru geldi. Altmış dutam süñüsini koltuguna aldı. Ol kâfire yétدی. Dilediki kâfiri gönderleye, édemedi. Kâfir tekür karmalayub süñüsün elinden aldı. Ol altmış batman gürz ile Deli Dunderi depere tutub çaldı. Yalan dünyâ Dunderuñ başına tar oldı, kazılık atını dönderdi, 'askerine geldi* (102a/11-13, 102b/1-2, s.278)

(D) *Kıyan Selcük oğlu Deli Tunder yerinden turı geldi. Altmış tutam sur cıdasını koltuk kısab "Ol kâfiri karşıusından süsem" déدی. Süsimedi, kâfir tekür karmalayub zarb étدی, süñüsün çekdi, elinden aldı. Ol altmış batman gürz ile Tunderi depere tutub çaldı. Géñ dünyâ başına tar oldı, kazılık atın dönderdi, kayda döndi* (106a/ 13-106b/1-6, s.142)

Sözcüğün Türkçe Sözlük'te yer alan ve doğadaki varlıkları kişileştiren ikinci anlamı:

"Coşkun, azgın: "Bu deli öfkeyi kime veya nelere, bir namlu gibi, çevireceğini bilemiyordu." -T.Buğra." anlamı Dede Korkut Oğuznamelerinde rüzgâr için kullanılmıştır. "Fırtına, şiddetli rüzgâr" (Özçelik 2005: 175, 282) diye adlandıracağımız bu kullanım Dresden nüshasında 'Salur Kazan tutsak olub oğlu Uruz çıkardığı boyı beyân éder' hikâyesinde geçmektedir:

(D) "Yüce taglara tuman tursa Kara pusarik, deli (püki) kopsa..." (141a/3-4, s.180). Parantez içerisindeki püki sözcüğü S. Tezcan tarafından tamir edilmiş kullanıştır ve 'Kazılık Koca oğlu Yégenek boy(ın)ı beyân éder' hikâyesinde geçen: (D)"yél esdi, yağmur yağdı, püki kopdı" (105b/12-13, s.142) örneğinden hareketle yapılmıştır (Tezcan 2001: 356-357). M. Ergin, sözcüğün bu kullanımını için "Deli, deli dolu, yaman, cesur" anlamlarını kullanmıştır (Ergin 2009: 2, 80-81).

Sonuç

Deli tipi Türk kültürünün sözlü ve yazılı ürünlerinde sıkça karşımıza çıkmaktadır. Deli tipi divan edebiyatımızda daha çok mecnun olarak; halk edebiyatımızda ise daha çok alp / alperen tipine büründürülmüştür.

Türk kültürünün temel metinlerinden biri olan Dede Korkut Oğuznameleri sadece Eski Oğuzların yaşantılarını vermez. Yazıya geçirildiği dönemin sosyal hayatını da de yansıtır. Oğuznamelerde geçen Deli Dumrul, Deli Karçar ve Egrek asi Osmanlı delilerini hatırlatmaktadır. Oğuznameler yazıya geçirilirken, bu askeri sınıf en parlak dönemini yaşıyordu. Muhtemeldir ki bu tipler de Kayı boyu, Osman nesli örneklerindeki gibi metni yaşanan döneme ve coğrafyaya uyarlama örneğidir. Deli Dundar ise alperen tipini resmetmektedir. Oğuznamelerde Deli sözcüğü ayrıca rüzgar için insandan doğaya bir aktarma örneği olarak kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II (2004), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (BAD I)

CLAUSEN, Sir Gerard (1972), **An Etymological Dictionary Pre-Thirteenth- Century Turkish**, Oxford: Clarendon Pres.

DEVELLİOĞLU, Ferit (1984), **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.

ERASMUS (2002), **Deliliğe Övgü**, Çev.: Nusret Hızır, 7.Baskı, İstanbul: Kabalcı Yayınları.

ESİN, Emel (2006), "*Alp Şahsiyetinin Türk Sanatında Görünüşü*", **Türklerde Maddi Kültürün Oluşumu**, s. 265-318, İstanbul: Kabalcı yayınları.

EREN, Hasan (1999), **Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü**, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basımevi.

ERGİN, Muharrem (2009), **Dede Korkut Kitabı-2**, 4. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÖKYAY, Orhan Şaik (2004), **Dedem Korkudun Kitabı**, 3.Baskı, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

İNAN, Abdülkadir (1987), "*Dede Korkut Kitabındaki Bâzı Motifler ve Kelimelere Ait Notlar*", **Makaleler ve İncelemeler**, s. 179-181, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

GÜLENSOY, Tuncer (2007), **Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü**, (c.I, A-N), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

KAÇALIN, Mustafa S. (2006), **Dedem Korkut'un Kazan Bey Oğuz-nâmesi**, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

KAPLAN, Mehmet (2004), "*Türk Destanında Alp Tipi*", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-1**, 7. Baskı, s. 13-21, İstanbul: Dergâh Yayınları.

..... "*İki Destan İki İnsan Tipi*", **Türk Edebiyatı Üzerinde Araştırmalar-1**, 7. Baskı, s. 22-38, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.(KTLS)

KARTAL, Ahmet (2009), **Muallim Nâcî, Lügat-i Nâcî**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (LN)

KOCAKAPLAN, İsa (2004), "*Dede Korkut'un Delileri*", **Milli Folklor Dergisi**, S.64, s. 18-24, Ankara.

KÖPRÜLÜ, M. Fuad (2006), "*Alp*", **Tarih Araştırmaları I**, s. 367-375, Ankara: Akçağ Yayınları.

NİŞANYAN, Sevan (2002), **Sözlerin Soyağacı-Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü-**, 3.Baskı, İstanbul: Adam Yayınları.

ÖZCAN, Abdülkadir (1994), "*Deli*", **İslam Ansiklopedisi**, c. 9, s. 132-135, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

ÖZÇELİK, Sadettin (2005), **Dede Korkut -Araştırmalar, Notlar / Dizin / Metin-**, Ankara: Gazi Kitabevi yayınları.

ÖZSOY, Bekir Sami (2006), **Dede Korkut Kitabı (Transkripsiyon-İnceleme-Metin)**, Ankara: Akçağ Yayınları.

PALA, İskender (1995), **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, 3.Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.

Tarama Sözlüğü, c.II, s.1066, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (TarS)

TEZCAN, Semih - BOESCHOTEN, Hendrik (2001), **Dede Korkut Oğuznameleri**, 2.Baskı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

TEZCAN, Semih (2001), **Dede Korkut Oğuznameleri Üzerine Notlar**, 1.Baskı, Yapı Kredi Yayınları: İstanbul.

TIETZE, Andreas (2002), **Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lugatı**, c.1 A-E, İstanbul-Wien- Simurg Yayınları.

TOPARLI, Recep-EYÖVGE YILMAZ, Betül-YILMAZ, Yaşar (2009), **James W. Redhouse, Müntahabât-ı Lügât-ı Osmâniyye**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (MLO)

TURHAL, Abdullah (2011), **-Osmanlı'nın Muhteşem Süvarileri- Deliler**, İstanbul: Doğan Kitap.

Türkçe Sözlük (2005), 10.Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (TS)

ÜŞENMEZ, Emek (2010), **Karahanlı Türkçesinin Sözlüğü**, Ankara: Doğu Kitabevi yayınları.

YAVUZARSLAN, Paşa (2010), **Şemseddin Sami, Kamus-ı Türkî**, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları. (KT)